

2021

PACIFIC ISLANDER VACCINE TOOLKIT

Fact Sheet & Frequently
Asked Questions

WOVEN WITH ELDERS

CONTENTS

PEPA NI VEIKA DINA:

NA VEIKA RIRIKOTAKI EDAU YACO & TAQOMAKI NI CULA NI TATAROVI

- *I Tuvaki Ni Veiqaravi Vakavuniwai*
- *Vakalevutaki ni veika Ririkotaki Vu Mai Na Vakarau Tudei Ni Veiqaravi E Tarai Ira Na Lewe Ni Pasifika*
- *Tamata Yadua sotava tiko na dredre vakabula.*
- *Tauri wainimate na gauna ni tauri cula ni Tatarovi*

VAKAWABOKOTAKI NI VAKASAMA LASU NI I CULA NI TATATAROVI NI KOVIDI-19...

- *E rawa beka ni solia vei iko na i cula ni tatarovi na KOVIDI-19?*
- *Ena veisautaka beka na nomu DNA na i cula ni tatarovi oqo?*

VAKARAUTAKI NI I CULA NI TATAROVI & KENA RAWATI

E SA TUKUNI OTI VEI AU ME'U KAKUA NI VAKARARAVI KINA I CULA NI TATAROVI ENA GAUNA SARA GA OQO...

- *I Talai Nuitaki*
- *NHPI Era sa tu ga vakasausau na tamata ni bera ni rau tu vakarau.*

NA CAVA NA VUNA MEU TAURA KINA NA I CULA NI TATAROVI?

TARO DAU TAROGI WASOMA:

- *Na cava e dodonu meu cakava ni se bera niu laki cula na i tatarovi oqo?*
- *Ena Taqomaki Beka Na Wainimate Ni Cula?*
- *Meu na taura vakacava na wainimate ni cula ni Kovid-19?*
- *Na cava e gadrevi meu kauta*
- *tiko mai?*
- *Ni oti na nomu cula ena wainimate ena vakacava na kena revurevu?*
- *Ke dua tale na ka e dodonu me'u cakava ni oti noqu cula ena i tatarovi?*

PACIFIC ISLANDER VACCINE TOOLKIT PEPA NI VEIKA DINA

Kevaka se bera ni tukuni vei iko na ka oqo, SA YAGA MO TAQOMAKI!

Kevaka o iko edua vei ira na noda qase vakamareqeti, sa na ka bibi na nomuni taqomaki baleta ko na bula balavu kina ka maroroi kina na i tukutuku ni noda kawa tamata e na kena i vakarau kei na i tovo. Na rawa ka ena nomu matavuvale kei na i tikoitko ena vakayaloqaqataki ira na tani me ra taura na i cula ni tatarovi ka taqomaki talega. Na bula sa i solisoli tabu ka veiganiti kaya na veitaqomaki ka sega ni dodonu me da madua ni da cakava me da vakadeitaka kina ni sa taqomaki tu na i solisoli ni bula! Nai tukutuku eke e kena i balebale me vukea na kena vakarautaki vei iko na i tukutuku ni cula ni tatarovi sa vakavoui ka dodonu duadua e rawa.

NA VEIKA RIRIKOTAKI EDAU YACO & TAQOMAKI NI CULA NI TATAROVI

I Tuvaki Ni Veiqaravi Vakavuniwai

Na vale ni volavola me baleta na vakatulewataki (CDC) ni lisitaki ira na tamata ka tiko vei ira na i vakaro vakavuniwai ka rawa ni ririkotaki vakalevu cake sara na tauvimate bibi mai na:

- KOVIDI-19
- Kenisa
- Mate ni ivi
- Mate ni vakasama
- I tuvaki ni uto (leqa ni uto, tasogo ni sala ni dra ni uto se na tarovi ni vakau ni dra kina yago)
- Levulevu sivia kei na/bibi sivia
- Tamata yadua sotava tiko na dredre vakabula (soli ni gacagaca vou/soli ni uro ni sui ni yago, malumalumu ni mate ni yago, HIV, dau vakayagataki cortiscosteroid se wainimate ni veivakamalumulutaki)
- Kunekune
- Sela ni mate veitauvi
- Dau vakatavako
- Mataqali 1 ni mate ni suka kei na
- mataqali 2 ni mate ni suka
- Ceguoca
- I wase ni vakavuvuli se kaburaki ni uwa ni mate veitauvi
- Cystic fibrosis (leka ni cegu, dredre na qaqia na kemu)
- Tubu ni dra
- I tuvaki ni vakanananu ni vakasama (mate ni mona)

- Mate ni yate
- Mate ni yate vuso
- Mate ni dra

Kevaka ga e sega ni lako vakaca sara vei iko na vua ca ni mate vaka gauna ena i vurevure ena i cula ni tatarovi, na CDC sa vakadeitaka na tamata era sa veisemati tiko ena veiqaravi vaka vuniwai e rawa ni ra ciqoma na i tatarovi ni KOVIDI-19.

Vakalevutaki ni veika Ririkotaki Vu Mai Na Vakarau Tudei Ni Veiqaravi E Tarai Ira Na Lewe Ni Pasifika

Na lewe ni Pasifika raraba e levu cake na kena ririkotaki na veitauvi ni mate mai na KOVIDI-19 ena vaka 4 taki na kena i vakarau e cecere cake mai ni vakatautauvatataki vata kei ira na valagi (Sipeni).

E a tu eso na leqa balavu ena i vakarau ni veiqaravi vakavuniwai ka vu mai na kena sa vakatakilai ena gauna ni veitauvi mai ni mate rerevaki oqo.

Na i cula ena rawa ni vukea na totolo ni mate taqomaki vei ira na noda e ra vakaleqai tu e na i tuvaki ni bula me vaka era sa volai toka e cake.

Tamata Yadua sotava tiko na dredre vakabula.

Me baleti ira na tamata yadua sotava tiko na dredre vakabula e na rawa me ririkotaki vakalevu ni na tauvimate bibi mai na KOVIDI-19, na CDC sa vakadeitaka ni sa dodonu me ra ciqoma na i cula ni tatarovi oqo.

E na gauna oqo e sega ni tiko ena CDC na i tukutuku me baleta na veitaqomaki ni cula ni tatarovi me baleti ira, na sotava tiko e vuqa na dredre vakabula.

Sa rawa ni yaco me vakalailaitaki sobu na kaukauwa ni i cula ni tatarovi.

Tauri wainimate na gauna ni tauri cula ni Tatarovi

Sa ka bibi me veivosakitaki vata kei na nomu daunibula ni tiko bulabula mo kila ke sa ka vinaka vei iko mo ciqoma na i cula ni tatarovi oqo kevaka mo taura tale tiko eso na wainimate.

VAKAWABOKOTAKI NI VAKASAMA LASU NI I CULA NI TATATAROVI NI KOVIDI-19...

E rawa beka ni solia vei iko na i cula ni tatarovi na KOVIDI-19?

E sega ni rawa ni o tauvi KOVIDI-19 mai na i cula ni tatarovi baleta ni sega ni tiko ena i cula ni tatarovi na manumanu bula ka vakavuna na KOVIDI-19.

Ena veisautaka beka na nomu DNA na i cula ni tatarovi oqo?

Na i cula ni tatarovi ni mRNA KOVIDI-19 (Moderna & Pfizer) e sega ni veisautaka na i tukutuku ni nomu kawa se na nomu DNA. Na i cula ni tatarovi oqori e sega ni curuma na lailai ni vanua e maroroi tu kina na DNA, kena i balebale ena sega ni rawa ni veisautaka na nomu DNA.

VAKARAUTAKI NI I CULA NI TATAROVI & KENA RAWATI

Kena Rawati

Io oqo ni sa rogoca ni tiko e vica na i wiliwili ni icula ni tatarovi e tiko ena matanitu taucoko.

E dina na vakasama oqori, na i lesilesi vakarautaki ni vei tabani bula vakaitaukei era sa cakacaka vakakaukauwa me vakarawarawataki yani na i cula ni tatarovi sa vakarautaki tu oqo era sa na kila vinaka na i tavi veiganiti ena kena vinaka duadua.

Me baleti ira na I Taukei kei Awai & kei keda na lewe ni yanuyanu e na Pasifika ka vakaitikotiko ena vanua levu oqo ko Merika, e kena i balabale ni da sa marautaka tiko ena gauna oqo ni da dua vei ira na i matai ni lewe ni vanua eda a taura na i cula ni tatarovi ni KOVIDI-19 e vu mai veitauvi ni mate ca oqo kei na tubu ni mate ena vuqa na noda vei tikotiko.

Dolavi ni gaunisala ni veivuke ni cula ni tatarovi

Me ra vukei o ira na wekada qase ena lokuci ni siga ni tauri ni cula ni tatarovi, na CDC e sa tauyavutaka edua na i vukevuke e vakatokai na VaccineFinder me vukei ira na dau vakasaqaraqara raraba ena i tukutuku me baleta na vanua era tiko kina na dauveiqaravi ka rawa ni soli vakasala vei ira me baleta na i cula ni tatarovi kei na lalawataki ni gauna. Na nomu yalava ni bula vakaitikotiko ni NHPI sa yalataka talega me tokoni ira na lewe ni i tikotiko ena kena semati ena nodra

E SA TUKUNI OTI VEI AU ME'U KAKUA NI VAKARARAVI KINA I CULA NI TATAROVI ENA GAUNA SARA GA OQO...

I Talai Nuitaki

Eda kila ni tu e vuqa na i tukutuku veilecayaki me baleta na i tatarovi kei na KOVIDI-19. Vuqa na ka me vakasamataki! Keimami gadreva me keimami vukei kemuni mo ni vakatulewa vakavuku ena rawa mo ni cakava me vukea na nomuni taqomaki kemuni kei na nomuni matavuvale ena veisiga nimataka.

Dikeva na i vurevure era mo raica kina na kena veivosakitaki ena veitikotiko ena Pasifika mai vei ira na veiliutaki me baleta na KOVIDI-19 kei na nodra matavuvale kei na nodra vakatulewataka me ra sasagataka na i cula ni tatarovi oqo ni sa tu rawa.

NHPI Era sa tu ga vakasausau na tamata ni bera ni rau tu vakarau.

Na veivuke ni i cula ni tatatrovi! Me da sa tu vakadua, ka sa gadrevi me da vakayagataka na i yaya ni i tatarovi taucoko e tiko vei keda. Na i cula ni tatarovi sa dua vei ira na i yaragi yaga duadua me taqomaki kina na nomu bula ka tarova na mate veitauvi. Ena vica sagavulu na yabaki sa oti na mate na smallpox, misila, kei na polio a levu sara na kena revurevu ni veivakarusai ena vuqa na yanuanu ena yatu Pasifika ena vuku ni tawa veivakagalalataki mai na mate oqo. Na gauna keitou a vakayagataka taucoko kina na i yaya ni tatarovi kei na i cula ni tatarovi keitou a rawa ni valuta lesu tale kina!

Na i cula ni tatarovi e cakacaka vata na i taqotaqomaki vakayago ni yagomu, e sa na tu vakarau kina na yagomu me valuta na vairusi kevaka o sega ni kilai (e vaka tokai talega me veivakagalalataki). E so tale na i kalawa me vaka na daramaki ni ubi ni mata ka tiko vakayawa mai na 6 na fiti mai vei ira tale eso o sega ni tiko vata kei ira ka na veivuke talega ena kena tarovi na tete ni KOVIDI-19.

Na vakadidike e vakaraitaka ni i tatarovi ni KOVIDI-19 e yaga sara vakalevu ena nomu taqomaki iko mai na mate oqo. Era nanuma talega na dau ni vakadidike ni i tatarovi ni KOVIDI-19 e rawa ni vukei iko mo kakua ni tauvimate bibi kevaka madaga e sa rawati iko oti na KOVIDI-19. Na i cula ni tatarovi oqo ena sega ni rawa ni solia vei iko na mate.

NA CAVA NA VUNA MEU TAURA KINA NA I CULA NI TATAROVI?

Baleta ni cakacka!

- Na i cula ni tatarovi na Moderna kei na Pfizer e rawata ni tarova se taqomaka na kena rawai na KOVIDI-19 ena 95%.
- Na i cula ni tatarovi na Johnson & Johnson e rawata ni tarova se taqomaka na kena rawai na KOVIDI-19 ena 66.3% ka kaukauwa talega vakalevu ena tarovi ni tamata e vakacurumi ki vale ni bula se mate.
- Na tauri ni cula ni tatarovi ena rawa ni tarovi iko mai na tauvimate bibi sara mai na KOVIDI-19. E rawa saraga ni vakabulai iko!

Baleta ni taqomaki iko!

- Kevaka e laurai vei iko na i tuvaki ni nomu bula ni malumalumu se sega ni yavalati rawa, e rawa ni levu cake sara na veika e sotavi iko ni o na ririkotaki vakalevu cake ena nomu sotava e dua na revurevu ca ni KOVIDI-19.
- O ira na qase cake e vakamalumalumutaki tu ena i vakarau ni bula e vakuwai kina ka rawa ni ra rawai ena KOVIDI-19.
- Era sega ni kila na dau ni vakadidikeke ena gauna oqo kevaka e tauvi iko na mate ni KOVIDI-19 vakadua ke rawa ni o vakuwai mai kina/se taqomaki iko mai na kena rawati tale.

***Se tarogi iko tikoga na taro oqo?
Nanuma oqo – SA YAGA MO
TAQOMAKI !***

TARO DAU

TAROGI WASOMA:

Na cava e dodonu meu cakava ni se bera niu laki cula na i tatarovi oqo?

- Oqo edua na madigi cecere ni masumasu kei na vakavinavinaka mai na nomu veitokoni vakaitikotiko.
- Veitalanoa kei ira era tokoni iko me baleta na rere. Veivosakitaka kei ira baleta na i cula ni tatarovi ena rawa ni vukea me vakacegui e vuqa na rere. Veivakasaurarataki kei na madua ena rawa ni taco ni ko vakavakarau ki na nomu i loku.
- Tuvaki vinaka tu na kena savasava kei na vakacegu ni bera se vakakina ni ko sa cula oti ena wainimte. Oqo e rawa ni vukea na niko me tarai na veitiki ni yago. E dodonu mo dau tiko bulabula.
- Na i cula ni tatarovi a vakatovolei ena tauvimate kuria ena veiqaravi ni waigaga vakamatanitu (FDA) e raica lesu na i tukutuku mai na veivakatovolei oqo ka vakadeitaka ni yaga na i cula ni tatarovi mai na levu cake mai na veika e rawa ni yaco. Na veiqaravi ni waigaga vakamatanitu (FDA) kei na vale ni volavola ni vakatulewataki ni tauvimate (CDC) ena tomana tikoga na vakadikevi wasoma ni cula ni tatarovi ni oti na veivakatovolei me vakadeitaki kina na kena taqomaki.
- Na manumanu bula ka vakavuna na Kovid-19 e sega ni tiko ena i cula ni tatarovi, o koya na vuna e sega ni rawa ni dewa kina na manumanu ni mate oqo ma i na i cula ni tatarovi. Na i cula ni tatarovi na Moderna & Pfizer e vakayagataka na tekinolaji vou ni mRNA. Ia na Johnson & Johnson e vakayagataka na i cula ni tatarovi na viral vector. Na veimataqali ni cula ni tatarovi yadua e buli me duatani toka, ia era vakavulica na yago me valuta na manumanu ni Korona.

Ena Taqomaki Beka Na Wainimate Ni Cula?

- E se bera ni dua e mate mai na wainimate ni cula. Ia e sivia ni 520,000 na tamata e Amerika era mate mai na manumanu ni Kovid-19 ka vakakina na i wiliwili oqori ena toso tikoga me tubu ni sa tubu tikoga na mate veitauvi. Me kena i kuri o ira na lewe ni Pacifika ena rawarawa sara na nodra mate mai na mate veitauvi na korona ni vakatauvatani kei ira na yago vulavula. Na i wali ena rawa ni tauri me tagomaki vinaka kina na sala ni tiko bulabula me i tatarovi ni mate ca oqo ena vakatau saraga na nomu yalo soli mo cula ena i cula ni wainimate.

Meu na taura vakacava na wainimate ni cula ni Kovid-19?

- Tarogi ira na nomu dauveiqaravi se tabana ni galala ni bula raraba kevaka era rawa ni dua e vukei iko mo lokuca edua na siga ka mo vakarautaki iko mo na cula ena i cula ni tatarovi.
- Ke rawa, saina mo taura na i ni cula ni tatarovi vata kei na dua tale ena nomuni matavuvale, se dua nomu i tokani e rawa ni ko ni veitaratara me baleta na veitokoni ni vakasama.
- Me kena i kuri, kevaka ko vakaitikotiko ena dua vei ira na vanua tuvai koto era yalovinaka veitaratara yani kina mataisoqosoqo ena nomuni vanua me baleta na veitokoni ni rejisita ni wainimate ni cula!
 - Hawai'i – Papa Ola Lokahi
 - Oregon – UTOPIA PDX
 - Washington – Pacific Islander Community Association

Na cava e gadrevi meu kauta tiko mai?

- Vakayagataka na vale ni vakacegu ni se bera na gauna. Vakatau tiko na vanua ko na ciqoma kina na wainimate ni cula, ko na rairai wawa tu ena laini oti ena gadrevi tale mo na wawa ni sa oti na nomu cula ena i tatarovi me 15 ki na 30 na miniti. E so na vanua ni cula ena sega kina na vale ni vakacegu, vakabibi ke ko draiva yani.
- ID soli mai na matanitu
- Nomuni kadi ni inisua
- Keveka e tiko tale edua na fomu ni kerecuru e gadrevi.
- Nomu kadi ni i tarovi: Keitou vakatura me taba eliu kei na daku ni nomu kadi ni tarovi ke sa yali.
- Nomu ubi ni mata kei na i sava ni liga
- I yaya ni volavola–me vakaleweni kina na
- Wai se vakalomavinaka
- E taucoko na nomu yatu misini me vakatawani iko kevaka mo na wawa
- Cakava me vakasakiti! Oqo edua na gauna vakairogorogo. Vakaisulu, kauta mai na kemu i vakalomavinaka taleitaki, se taura na kemu i taba me wasei kina na veika o sotava ni oti.

Ni oti na nomu cula ena wainimate ena vakacava na kena revurevu?

- E duidui na yagoda kei na i tawai ini tamata yadua. Eso na tamata e malumu na yasana eso e sega saraga.
- Na kena revurevu e rawa ni oka kina na bibi ni katakata ni liga se na mosi ni masela, malumalumu kei na oca. Oqo e rawa ni vica na auwa na kena dede ka kena i vakarau me na wali ni oti e vica na siga. Vosa vei koya na dau ni veiqaravi kevaka e tiko eso tale na nomu kawai se dau lako vakaca vei iko eso na wainimate.
- Ni ko sa ciqoma oti na wainimate ni cula ko na qai vakaraica tiko me 15 na miniti ke yaco edua na leqa.
- Me rawa ni vakalailaitaki na mosi se veilecayaki na i volatara ni CDC e vakamatataki kina na kena vakayagataki edua na i sulu savasava ka me vakasavasavataki ena vanua ko ya a lauvana kina na ligamu, ka mo cakacakataka talega ka gunu wai kuria na nomu vakaisulutaki iko vakamamada
- Kevaka me lomaleqataki na revurevu ni nomu yasana se tomani tiko me sivia e vica na siga se damudamu se kevaka ena tubu na malumu ni cula ni vanua ni oti e 24 na auwa sa vakatura na CDC me tarai edua na vuniwai se dau ni veiaqaravi ni bula.

Ke dua tale na ka e dodonu me'u cakava ni oti noqu cula ena i tatarovi?

- E ka marautaki ni rawa ni vakatarai mo vakayagataka na nomu kau vakavanua kei na kena i wali me veivuke ena kena vakacegui na liga kaukauwa se i cula ni mosi ni oti na kena cula ena i cula ni tatarovi.
- Ni oti madaga na taucoko ni noda cula ena i tatarovi sa na gadrevi meda na daramaka tikoga na i ubi ni mata ena vanua raraba ka maroroya na vanua ni veimaliwai kei ira na tamata ena taudaku ni noda vale. Oqo e baleta ga ni cula ni tatarovi ena gauna oqo e sega walega ni vakatarai keda mai na vakilai ni i vakatakilakila ka sega ni kilai ke rawa ni da vakaduiduitaki tikoga kei Kovidi-19 ka vakatetea kivei ira tale eso. Na sala vinaka duadua me vakaberaberataki kina na sala ni vairusi o ya me maroroi na veiyawaki ni yago. Dau dara na i ubi ni mata ka me dau savasava wasoma na liga me yacova ni ra sa kila na dau ni vakadidike kei ira na i vakalesilesi ni bula ni lewe ni vanua na sala tale eso me tarova kina na kena vakatetei.

